

Vic kao maska i maska kao vic – etnolingvistički dodiri političkoga i pandemijskoga otpora

Na kraju prve polovice ove kalendarske godine, kad nam slijede i ljetni odmor i praznici, mogli bismo načiniti mali sažetak proteklih društvenih zbivanja, očekivanja i postignuća... Očekivali smo (s nadom) da će pandemija bolesti COVID-19 nestati, a skupa s njom i maske, mjere, raznorazna ograničenja, ponajviše ona društvena, jer čovjek je u osnovi društveno, znatiželjno i druželjubivo biće, ne želi izolaciju. Jedan od odgovora na pandemiju koronavirusne bolesti, koja je, možemo zaključiti, zasad utihnula u našem dijelu svijeta iako joj još uvijek svjedočimo, bio je humor – izraz sloge, solidarnosti, ali i svojevrsna otpora u borbi za zdravlje, i tjelesno i duševno, te za društvenu opstojnost, uz zajedničku želju da se nastavi što je više moguće s ustaljenim životom, da se čovjek mentalno osnaži. Povezano s tim, u jeku smo pandemije pisali o vicevima u doba korone (Pandemija viceva u pandemiji korone: zaraza koju volimo. *Hrvatski jezik* 7/3.) te o načinima na koje su vicevi i sami postali svojevrsna jezična pandemija preplavljujući mnoge zemlje i mnoge ljude u zajedničkome otporu protiv te bolesti. No kad se početkom godine činilo da pandemija poprima novi oblik ili novi tijek uz najave i provođenje trećega vala cijepjenja te uz bojazan da bi se usporedno s time društvo moglo dubinski raslojiti, npr. na *vaksere* (cijepjene koji većinski podržavaju mjere) i *antivaksere* (necijepjene koji većinski ne podržavaju mjere), nova je kriza izbila u prvi plan, ovoga puta politička, potaknuta odnosima Rusije i Ukrajine. Pozornost se s cjepiva i zdravlja preselila vrlo brzo na energente, plin i naftu te na rusko-ukrajinsku bojišnicu, a o pandemiji bolesti COVID-19 tu i tamo objavljuje se tek pokoja važnija vijestica. Narod je to i pomalo cinično popratio, dakako vicom, jer ako još niste čuli – aktualni je ruski predsjednik „kandidiran za Nobelovu nagradu za medicinu – izliječio je svijet od korone u jednome danu”.

Iako je za vrednovanje određene globalne pojave, posebice ako je ona nekoliko godina intenzivno i temeljito utjecala ne na jedno nego na mnoga svjetska društva, potreban i određeni vremenski odmak, već sad možemo zaključiti da je društvo globalno ipak nadvladalo i taj izazov, ali i to da je pandemija utjecala na naš život i rad – promijenile su se mnoge navike. Dio će toga biti upisan i u zajedničku europsku povijesnu baštinu jer je Kuća europske povijesti osmislila platformu i pokrenula projekt kojim poziva sve europske muzeje da etnografski, etnolingvistički, povijesno i kulturološki pridonese zanimljivim eksponatima radi zajedničkoga prikupljanja svjedočanstava o životu u Europi u doba pandemije pod naslovom *Dokumentiramo COVID-19* (mrežna stranica: <https://historia-europa.ep.eu/hr/covid-pise-povijest>). Tim se projektom, među ostalim, žele istaknuti i neke temeljne društvene vrijednosti kao što su solidarnost, nada i izgradnja zajednice,

a među dosadašnjim muzejskim prinosima ističe se i onaj Slovenskoga etnografskog muzeja (SEM-a), koji je izložio viceve o koronavirusu kao dijelu zajedničke europske etnolingvističke baštine.

S druge strane, politički vicevi najčešće se i najprije pojave oprezno, kao odraz neslaganja, otpora političkim radnjama, ismijavanja ili prokazivanja određenih pojava u kojemu političkom sustavu, određenih vladara ili aktivnosti nekoga doba, posebice ako društvo pritom nije demokratsko, slobodno i ako mu se brane ili ograničuje sloboda govora i izražavanja, a neslaganje s političkim sustavom koji je na vlasti ujedno se i kažnjava.

O stilskoj i književnoj (mikro)strukturi vica već smo pisali (Stereotip u malome : U tome i jest vic?. *Hrvatski jezik* 1/2.), a odgovor na pitanje zašto svatko voli čuti dobar vic vjerojatno je istovjetan odgovoru zašto svatko voli uživati u dobro pripravljenome jelu jer šala je svojevrсна „duševna hrana”. Dakle, ako jelu nedostaje soli, hrana je neslana, odnosno bez toga temeljnoga začina neukusna, čak i pomalo bljutava, a takvim se smatra i neprikladan ili nepristojan vic, pa kažemo da je riječ o „neslanoj šali”. Jezik se okusima dalje poigrava, pa kao što radimo grimase ili „kiselo lice” kad nam nešto ne odgovara, recimo kad su cijene „paprene”, tako su nam i papar i mast nešto draži kad je u pitanju „mastan ili papren vic”. On je prihvatljiv iako se podrazumijeva da je najčešće lascivan ili pomalo „pikantan”.

Narod je općenito duhovit i taj narodni duh koji šalom tjera svako zlo od sebe prisutan je oduvijek u cijelome svijetu. Primjerice, u starogrčkoj je kulturi zabilježen ovaj zapis: *Na pitanje dvorskoga brijacha kako želi da se ošiša, kralj je odgovorio: „U tišini.”*. Ujedno, to je jedna od 265 šala iz najstarije uređene zbirke viceva *Filogelos* (u slobodnome prijevodu *Ljubitelj smijeha*), koja, kako se procijenilo po starogrčkome jeziku kojim je napisana, potječe otprilike iz 4. ili 5. stoljeća nove ere. Sami su vicevi u *Filogelosu* mnogo stariji od toga doba i mnogi više nalikuju zagonetkama, i iz današnje su perspektive više ili manje smiješni, ali su britki i odražavaju društvene okolnosti kolijevke europske kulture i civilizacije.

Tako su sredinom devedestih godina prošloga stoljeća postali popularni politički vicevi na temu socijalizma, društvenoga uređenja s kojega smo, pojednostavnjeno rečeno, službeno prešli u demokraciju i neovisnost. Temama iz socijalizma danas se primjerice bavi i Centar za kulturološka i povijesna istraživanja socijalizma pri Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli (mrežna stranica: <https://www.unipu.hr/ckpis>), a ove godine taj Centar obilježava i desetu godinu rada. Riječ je o višedisciplinskome i međudisciplinskome pristupu socijalizmu, u čijemu je znanstvenoistraživačkome središtu razdoblje socijalizma od 1945. do 1990. godine na hrvatskome i bivšemu jugoslavenskom prostoru iako su i socijalističke i komunističke ideje iz devetnaestoga i prve polovice dvadesetoga stoljeća te razdoblja

postsocijalizma i tranzicije također zastupljene. Dakle, domaća povijest i kulturologija danas se bave ideologijom socijalizma, svakodnevnim životom u socijalizmu i mnogim drugim tadašnjim društveno-političkim konceptima. Ako se pitate što je s vicevima, svjedočimo tomu da ni oni nisu izostali u tome razdoblju. Dapače, i naš jezikoslovac akademik Stjepan Babić objavio je svojedobno zbirku viceva pod naslovom *Hrvatski politički vicevi*. Ujedno su mnogi vicevi iz razdoblja komunizma i socijalizma na svjetskoj razini i danas aktualni na društvenim mrežama ili javno dostupnim stranicama koje prenose šale, dosjetke i viceve, pa tako i one o Titu, Staljinu, Mao Ce Tungu i drugima. Političkim vicevima često se osvješćuju određene društvene pojave o radu i radnicima, o direktorima i stručnjacima, o očekivanjima, obećanjima, o (ne)djelovanju, o nestašici („stabilizaciji”), niskoj zaradi i slično. Sudbina je političkih viceva slična sudbini viceva iz koronakrize (neki će se zadržati, neki će iščeznuti ili će ih se uz odmak od nekoliko desetljeća prisjećati ponajviše oni koji su ovu pandemiju proživjeli). Mnogim političkim vicevima iz socijalizma možda su bliži nešto stariji naraštaji, dok mlađi mogu procijeniti imaju li ti vicevi i danas pokoju stereotipnu, prepoznatljivu i univerzalnu značajku te mogu li dobiti svoje mjesto u istraživanju socijalizma s kulturološke i etnolingvističke strane. No jedno je sigurno: ako je vic potrebno tumačiti, on više nije smiješan, a još je manje uspješan. Stoga – procijenite sami naš mali odabir iz bogate zbirke političkih viceva i stereotipa koje odražavaju, a koji su nastali prije tridesetak i više godina, i zakoračite vedro u ljetne dane.

Stereotip o „uspješnoj” vlasti, diktaturi i političkom „sistemu”

- Što bi se dogodilo kad bismo u Sahari uveli socijalizam?
 - Prvih 50 godina prošlo bi u planiranju i dogovaranju, a onda bi Sahara ostala bez pijeska.
- Učiteljica pita učenike: Što je to kapitalizam?
 - Sustav u kojemu čovjek izrabljuje čovjeka.
 - Izvrsno! A što je to socijalizam?
 - E, učiteljice, to je posve obratno!
- Sastao se Tito sa svojim suvremenicima predsjednicima, razgovaraju o štrajkovima. Svi su zabrinuti, samo je on veseo.
 - Ti se ne bojiš štrajka u svojoj zemlji?
 - Nemam se čega bojati, odgovara Tito. Moja je radna snaga otišla u inozemstvo.
- Druže Staljine, je li istina da skupljate političke viceve?
 - Jest.
 - I koliko ste ih dosad skupili?
 - Dva i pol radna logora u Sibiru.

- Razgovaraju trojica u jednome ruskom gulagu...
 - Ja sam pohvalio druga Popova, pa su me izgnali ovdje.
 - E, a ja sam kritizirao druga Popova, pa su me izgnali ovamo... Treći šuti, pa napokon izrekne:
 - Ja sam drug Popov.

Stereotip o (ne)sposobnosti direktora i stručnjaka

- Kakva je razlika između direktora i medvjeda?
 - ?
 - Nikakva. Obojica su zakonom zaštićene vrste.
- Tito s direktorima u obilasku tvornice...
 - Koliko ste čavala danas proizveli?, upita jednoga radnika.
 - Pet, družo Tito.
 - Pet?!?!, zgrane se, ja bih ih na vašemu mjestu proizveo barem dvadeset!
 - Znam, ali to je zato što ste vi bravar, a ja diplomirani ekonomist.
- Kakva je razlika između direktora i inženjera?
 - Očita, recimo u drvnoj industriji: inženjer je stručnjak među bukvama, a direktor je bukva među stručnjacima.
- Kakva je razlika između inozemnoga i našega direktora?
 - Za prvoga znade cijeli svijet, za drugoga ne zna nitko: ni gdje je, ni što radi, ni kad će doći na posao.

Stereotip o životnome standardu

- Vratilo se izaslanstvo direktora iz Amerike, pitaju ih njihovi radnici kako je tamo:
 - Ma, ne brinite se, oni su barem deset godina iza nas...
 - Kako to?
 - Još imaju svega!
- Uđe čovjek u prodavaonicu i upita:
 - Nemate mesa?
 - Ne, gospodine, mi smo prodavaonica koja nema ribe, a prodavaonica koja nema mesa nalazi se preko puta.
- Pita učiteljica zna li tko što je bilo prije: kokoš ili jaje?
 - Učiteljice, prije je bilo svega.
- Koji je najpobožniji narod na svijetu?
 - To su svakako Hrvati.
 - ?!
 - Svaki se dan križaju kad vide cijene.